

Автори: Булеца С.Б. (підрозділи 1.1, 1.3, 2.4, 3.4, 4.1 у співавторстві з Менджул М.В., 4.2-4.4), Гербут В.С. (підрозділи 1.2 та 2.2), Менджул М.В. (підрозділи 1.4, 4.1 у співавторстві з Булеца С.Б., 5.1.2), Белов Д.М. (підрозділ 2.1 у співавторстві з Громовчук М.В.), Громовчук М.В. (підрозділ 2.1 у співавторстві з Беловим Д.М.), Болдичар С.О. (підрозділ 2.3), Фетьюко Ю.І. (підрозділи 2.5 та 4.5), Пішта В.І. (підрозділ 3.1-3.3), Ревуцька І.Е. (підрозділ 5.1.1), Заборовський В.В. (підрозділ 5.2), Андрушко А.В. (підрозділ 5.3).

Рецензенти:
Харитонов О.І., докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужена діячка науки і техніки України.

Давидова Н.О., докторка юридичних наук, професорка, провідний науковий співробітник Відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

**Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
(протокол № 8 від 31 серпня 2021 року)**

Правові питання евтаназії: Україна та світовий досвід: монографія. За загальною редакцією д.ю.н., проф. С.Б. Булеци; д.ю.н., проф. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2021. 268 с.

Монографія присвячена проблемним аспектам правового регулювання евтаназії в зарубіжних державах та перспективі його впровадження в Україні. У виданні висвітлено право на смерть як правову категорію, історію виникнення та розвитку евтаназії, поняття, особливості та види евтаназії, порядок їх здійснення та правові наслідки, розкрито сутність права на евтаназію у практиці ЄСПЛ, особливості застосування евтаназії в зарубіжних державах, а також перспективи легалізації евтаназії та асистованого самогубства в Україні.

Написання та видання монографії відбулося в рамках наукового проєкту молодих вчених «Забезпечення реалізації прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я» за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України (номер державної реєстрації наукової теми 0119U100270).

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. ПРАВО НА СМЕРТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	7
1.1. Сутність права на смерть та права на гідну смерть	7
1.2. Філософські та етичні погляди щодо права на смерть	19
1.3. Право на самогубство як правова категорія	30
1.4. Легалізація інституту евтаназії в Україні	35
Розділ 2. ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ЕВТАНАЗІЇ	40
2.1. Історія виникнення та розвитку евтаназії	40
2.2. Морально-етичні та біомедичні аспекти евтаназії	58
2.3. Поняття та види евтаназії	68
2.3.1. Активна евтаназія	70
2.3.2. Пасивна евтаназія	73
2.4. Особливості ортотаназії та дистаназії	76
2.5. Право на евтаназію неповнолітніх осіб	95
Розділ 3. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ	106
3.1. Правові підстави для здійснення права на евтаназію	106
3.2. Форма згоди на застосування евтаназії	123
3.3. Умови недопустимості здійснення евтаназії	134
3.4. Право на евтаназію та право на самогубство в практиці ЄСПЛ	141

Автори: Булеца С.Б. (підрозділи 1.1, 1.3, 2.4, 3.4, 4.1 у співавторстві з Менджул М.В., 4.2-4.4), Гербут В.С. (підрозділи 1.2 та 2.2), Менджул М.В. (підрозділи 1.4, 4.1 у співавторстві з Булеца С.Б., 5.1.2), Белов Д.М. (підрозділ 2.1 у співавторстві з Булеца С.Б., 5.1.2), Громовчук М.В. (підрозділ 2.1 у співавторстві з Беловим Д.М.), Болдіжар С.О. (підрозділ 2.3), Фетько Ю.І. (підрозділи 2.5 та 4.5), Пішта В.І. (підрозділи 3.1-3.3), Ревуцька І.Е. (підрозділ 5.1.1), Заборовський В.В. (підрозділ 5.2), Андрушко А.В. (підрозділ 5.3).

Рецензенти:

Харитонова О.І., докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужена діячка науки і техніки України.

Давидова Н.О., докторка юридичних наук, професорка, провідний науковий співробітник Відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

**Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
(протокол № 8 від 31 серпня 2021 року)**

Правові питання евтаназії: Україна та світовий досвід: монографія. За загальною редакцією д.ю.н., проф. С.Б. Булеци; д.ю.н., проф. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2021. 268 с.

Монографія присвячена проблемним аспектам правового регулювання евтаназії в зарубіжних державах та перспективі його впровадження в Україні. У виданні висвітлено право на смерть як правову категорію, історію виникнення та розвитку евтаназії, поняття, особливості та види евтаназії, порядок їх здійснення та правові наслідки, розкрито сутність права на евтаназію у практиці ЄСПЛ, особливості застосування евтаназії в зарубіжних державах, а також перспективи легалізації евтаназії та асистованого самогубства в Україні.

Написання та видання монографії відбулося в рамках наукового проекту молодих вчених «Забезпечення реалізації прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я» за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України (номер державної реєстрації наукової теми 0119У100270).

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. ПРАВО НА СМЕРТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ.	7
1.1. Сутність права на смерть та права на гідну смерть	7
1.2. Філософські та етичні погляди щодо права на смерть	19
1.3. Право на самогубство як правова категорія	30
1.4. Легалізація інституту евтаназії в Україні	35
Розділ 2. ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ЕВТАНАЗІЇ ...	40
2.1. Історія виникнення та розвитку евтаназії ...	40
2.2. Морально-етичні та біомедичні аспекти евтаназії.	58
2.3. Поняття та види евтаназії	68
2.3.1. Активна евтаназія	70
2.3.2. Пасивна евтаназія	73
2.4. Особливості ортотаназії та дистаназії.	76
2.5. Право на евтаназію неповнолітніх осіб.	95
Розділ 3. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ .	106
3.1. Правові підстави для здійснення права на евтаназію	106
3.2. Форма згоди на застосування евтаназії	123
3.3. Умови недопустимості здійснення евтаназії.	134
3.4. Право на евтаназію та право на самогубство в практиці ЄСПЛ	141

РОЗДІЛ 2.

ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ЕВТАНАЗІЇ

- 2.1. Історія виникнення та розвитку евтаназії
- 2.2. Морально-етичні та біомедичні аспекти евтаназії
- 2.3. Поняття та види евтаназії
 - 2.3.1. Активна евтаназія
 - 2.3.2. Пасивна евтаназія.
- 2.4. Особливості ортотаназії та дистаназії
- 2.5. Право на евтаназію неповнолітніх осіб

2.1. Історія виникнення та розвитку евтаназії⁷⁴

Питання евтаназії нерозривно пов'язане з цінністю людського життя, яке є основоположним правом, закріпленим в Конституції, етичних кодексах, вченнях філософів та богословів. Однак слід зазначити, що в різні історичні періоди життя людини не завжди було наділене цінністю чи сакральними складовими. В різні періоди розвитку людської цивілізації по-різному сприймалися питання життя та смерті. І хоча ці категорії є діалектичними за своїм розумінням – «право на

⁷⁴ Белов Д.М., д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «УжНУ»; Громовчук М.В., д.ю.н., доцентка кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «УжНУ».

життя»/«право на народження» та «право на смерть» в сучасному юридичному значенні розглядаються в нерозривному зв'язку. Тому, якщо право на смерть розглядати в контексті права на життя, вочевидь, насамперед слід визначитися зі змістом та розвитком і правовою природою цих понять в різних історичних періодах.

Об'єктивно проаналізувати ситуацію в стародавні часи стосовно права на евтаназію доволі важко. Розвиток евтаназії, скоріш за все, почався ще в Стародавній Греції, де хворим чи пораним особам давали випити отруту, щоб полегшити їх страждання. Дозвіл на проведення такої процедури надавав спеціальний державний орган судової влади – ареопаг. У містах Еллади були навіть спеціальні запаси отрути для цих цілей. Тих же, хто пішов з життя «самовільно», без дозволу ареопагу, карали посмертною ганьбою. В Афінах і Фіваху труп самогубці відсікали руку, яку ховали окремо. Філософи Стародавньої Греції прирівнювали евтаназію до суїциду (від лат. sui – себе, cido – вбиваю), який був широко розповсюджений серед невиліковно хворих, засуджених до смерті або тих, кому просто набридло життя⁷⁵. В той час не спостерігалось єдиної позиції щодо питань евтаназії, за якими, з одного боку, все ж дозволялось застосовувати методи для закінчення життя, з іншого – не було окреслено, хто компетентний у здійсненні цієї процедури. На противагу філософським поглядам, які розглядали припинення життя як милосердний акт, основоположник медицини – Гіппократ, ще в IV ст. до н.е. закріпив у клятві лікаря неприйняття принципів евтаназії. Зокрема, він сказав: «Я не дам нікому, хто буде просити, смертельного засобу і не вкажу шляху для подібного задуму»⁷⁶.

У Спарті, відповідно до законів Лікурга (885 р. до н.е.), були задокументовані акти вбивства новонароджених хво-

⁷⁵ Зильбер А. П. Трактат об эйтаназии. Петрозаводск, 1998. С. 166.

⁷⁶ Клятва Гипократа URL: nmuofficial.com/zagalni-vidomosti/klyatva-gippokrata/

рих та немічних немовлят: їх скидали зі скелі або залишали у віддалених від міста місцях для поживи хижим звірям; а також скидали до самогубства людей старше 60 років.⁷⁷ Доля дитини залежала від висновку старійшин міста, які відразу ж після народження немовляти вирішували, наскільки здоровою є дитина та наскільки вона є придатною для того, щоб виховуватись та приносити користь тогочасному суспільству.

У Стародавній Індії лікарі бралися лікувати тільки хворих зі сприятливим прогнозом, а жінок, після смерті їх чоловіків, норми зобов'язували «накласти на себе руки». В Японії, в Новий час престарілих з гірських сіл, що перетворилися на тягар для своїх родичів, з їх згоди відвозили на священну гору, де залишали вмирати.⁷⁸

Арістотель (384-322 р. до РХ) спростував прийнятну практику вбивства з милосердя. Він аргументував свою точку зору тим, що самогубство (включаючи евтаназію) виступає злочином перед державою.⁷⁹ В медичних кругах сформувалась точка зору, згідно з якою умертвіння хворого розцінювалось як ганьба і недотримання клятви Гіппократа, даної богам Аполлону та Асклепію.⁸⁰ Такої ж точки зору дотримувався і Апулій, який вважав навмисне вбивство огидним вчинком, несумісним з принципом лікарської професії, адже лікар повинен полегшувати біль, а не наносити шкоду хворому.⁸¹ Платон в проєкті законів диференціює міру відповідальності

⁷⁷ Мьяловицька Н.А., Голопапа Д.І. Евтаназія – право на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. Випуск 23. Частина І. Том 1. 2013. С.123.

⁷⁸ Чернышева Ю.А. Уголовно-правовые вопросы причинения смерти потерпевшему по его просьбе (евтаназия) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук М., 2008. 26 с.

⁷⁹ Aristotle. The Ethics of Aristotle – The Nicomachean Ethics. JAK Thomson, Penguin Books, London, 1976. P. 130

⁸⁰ Гиппократ. Избранные книги. Пер. с греч. проф. В. И. Руднева. Биомедгиз, 1936. С. 89.

⁸¹ Апулей. Метаморфозы. М.: ИХЛ. 1988. С. 271–272.

для звичайної людини, яка застосувала отруту для смерті, і лікаря. Якщо в першому випадку суд повинен накласти на винуватця штраф, то у другому – лікаря засуджував до страти.⁸²

Дещо схожою була ситуація у Стародавньому Римі. Римляни не вважали, що людина є божественною істотою, а її життя є цінним. У *Законах XII таблиць* було закріплено, що лікар має право позбавляти життя неповноцінних новонароджених.⁸³ В працях давньоримського історика Гая Светонія Транквіла (бл. 69 р. до н.е. – 140 р. н.е.) вказується, що громадяни Риму боялися довготривалих невиліковних хвороб і надавали перевагу швидкій і безболісній смерті.⁸⁴ Цей же вчений у «Житті імператорів» пише, що римському імператорові Августу, який загинув у Лівії, випала евтаназія – смерть легка і така, якої завжди прагнув.⁸⁵

Інший вчений-енциклопедист Цельс Авл Корнелій (бл. 25 р. до н.е. – 50 р. н.е.) в книзі «Про медицину» писав: «Розумний той, хто не прийме хворого, якому нема порятунку, щоб не здаватись вбивцею того, кого власна доля приречена на смерть». Щодо застосування евтаназії до дітей, то в літературних джерелах знаходимо думку Цицерона (106 – 43 до н.е.) – він вважав, що смерть дитини потрібно сприяти «зі спокійною душею». В свою ж чергу Сенека (бл. 4 ст. до н.е. – 65 р. н.е.) пропонував топити слабких та немічних немовлят.⁸⁶ Дитина в той час сприймалась як нижча істота, яка повністю підпадала під батьківську владу, що в свою чер-

⁸² Платон. Сочинения в трех томах / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. Пер. с древнегреч. М.: Мысль, 1968 – 1972.

⁸³ Мьяловицька Н.А., Голопапа Д.І. Евтаназія – право на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. Випуск 23. Частина І. Том 1. 2013. С.123

⁸⁴ Suetonius. The Lives of the Caesars. Trans. J. C. Rolfe / Harvard University Press, Cambridge. Vol. I. 1979. P. 280–281.

⁸⁵ N. Aumonier, B. Beignier, P. Lerellier. Eutanazja. Warszawa 2003, p. 37–38

⁸⁶ Микитичан Г.Л. Отношение общества к неизлечимо больным детям: историко-культурный анализ. *Вопросы современной педиатрии*. 2012; 11 (1): С.189

гу надавало голові родини (pater familias) можливість розпоряджатись нею як річчю.

Разом з тим, в пізній період давньоримської сторії суїцид військових громадян законодавчо вважався злочином, а при несенні військової служби порівнювався до дезертирства. Кодекс імператора Адріана (II ст) закріплює наступне: «Якщо солдат спробує вбити себе, але не зможе, то лишиться голови». Однак законодавець уточнював, що покарання повинен уникнути леґіонер, який прийняв рішення про здійснення суїциду в зв'язку з нестерпним горем, хворобою, скорботою, втомившись від життя та ганьбою.⁸⁷ Погоджуємось з думкою М. Антоненко, яка зазначає, що саме до цього періоду варто віднести першу правову оцінку дій, які в наш час охоплюються поняттям евтаназії⁸⁸.

Цілком погоджуємось з думкою Й. Дробик⁸⁹, яка зазначає, що поняття евтаназії в античній літературі лавірує між двома протилежними значеннями – «доброї смерті» і самогубства, яке визнавали кращим за важку смерть. З іншого боку, хоча сама процедура «смерті за бажанням», а також умертвння неповноцінних чи хворих була відома за часів античності, такі дії не називали евтаназією.

Слід наголосити, що тільки християнство змогло змінити суїцидальні настрої, які були притаманні тогочасному язичницькому Риму. Інфантицид почали вважати злочином в 318р., до вбивства його порівнювали в 374р. В свою чергу, право необмеженої батьківської влади, яке включало в себе розпорядження життям і смертю дітей, було відібрано тільки в IVст. н.е.⁹⁰

⁸⁷ Інституції Юстиніана. Под ред. Л.Л. Кофанова, В.А. Томпсінова. М. Зерцало. 1998. 400 с.

⁸⁸ Антоненко М.М. Евтаназия как разновидность убийства в уголовном праве России. Дисс на стиск научной степени к.ю.н.Калининград 2018. С24

⁸⁹ Дробик Й.. Евтаназія: історична ретроспектива і сучасний стан. Наукові записки УКУ. Серія: Богослов'я. 2018. Вип. 5. Ч. 4. 11. С. 148.

⁹⁰ Микиртичан Г.Л. Отношение общества к нецелесообразным детям: историко-культурный анализ. Вопросы современной педиатрии. 2012, 11 (1). С.189

На наш погляд, варто зробити відступ і окремо приділити увагу сприйняттю смерті не тільки християнством, але й іншими релігійними течіями. Наприклад евтаназії та буддизму складні взаємовідносини, оскільки немає єдиної релігійної влади, яка б окреслювала певну доктрину та етику⁹¹. У буддизмі зречення життя саме по собі вважається зразковим, вікові та фізіологічні критерії для самогубства практично відсутні. Самогубство в буддизмській культурі – це релігійний обряд, бо вище блаженство і бажана мета життя знаходяться в небутті (нірвані)⁹².

Історично тісний зв'язок права з релігією характерний практично для всіх правових систем світу. Цей зв'язок стійкий в традиційних правових системах, і до певної міри рухливий в європейських країнах з домінуючою християнською релігією. Релігія постає людиною певним набором ціннісних орієнтирів, в основі яких, як правило, лежать одвічні цінності совісті і добра. При цьому релігія незмінно залишається непримиренною до евтаназії, так як заперечує право людини розпоряджатися своїм життям.⁹³ Людина є провідником між світом матеріальним та ідеальним, тому моральні настанови зі Священних писань, вчень святих отців церкви, апостолів екстраполювалися на норми права загальнодержавного характеру, так як держава виступає реалізатором і гарантом всіх загальнолюдських цінностей, до того ж, вона повинна їх забезпечувати на найвищому та найякіснішому рівні, взявши до уваги природні права кожної людини і нації в цілому.⁹⁴

⁹¹ Проблема евтаназии в Беларуси. URL: <https://rm.coe.int/81-16808e6372>

⁹² Философская идея права на смерть и проблема эвтаназии. URL: <https://works.doklad.ru/view/RmeMrkgjp8M.html>

⁹³ Отношение религии к эвтаназии. URL: <https://thram-m.ru/stati/otnoshenie-religii-k-evtanazii/>

⁹⁴ Халай І.О. Духовно-моральний аспект евтаназії URL: <https://pgk.ffe.npu.edu.ua/2010-10-10-16-53-44/-1/23-2010-11-21-17-19-29>

Й. Дробик⁹⁵ з посиланням на Е. J. Larson та D. W. Amundsen⁹⁶ вказує, що тільки один стародавній народ мав глибоку, розвинуту й переконливо висловлену віру в невід'ємну, онтологічну цінність людини. Цим народом були іудеї. В іудейській літературі від Старого Завіту аж до V ст. не знаходимо жодного прикладу про іудея, який позбавив би себе життя або просив когось убити себе, щоб уникнути хвороби. Чому ця література не містить прикладів про іудеїв, що вчиняють самогубство (асистоване чи неасистоване), коли вони важко або смертельно хворі? І чому Талмуд мовчить на цю тему? Можна зробити висновок, що самогубство хворих було таким далеким від іудейського досвіду, що не потребувало коментарів рабинів чи тлумачів закону. Й. Дробик вказує, що єврейський вислів «присма смерть» трапляється у Вавилонському Талмуді кілька разів, але завжди з посиланням на біблійний припис «Любитимеш ближнього твого, як самого себе», тобто, як наказ про вибір найменш болючої страти для засудженого злочинця.

Християнство, перейнявши від іудаїзму вчення про життя людини як дар Божий, вважає, що етаназія є прямим порушенням Божого закону. Християнство істотно змінило свідомість, вбачаючи у житті Божий дар, а в самому стражданні – зміст і вартість. Заперечуючи етаназійну практику, воно принесло цілком новий погляд на мирнання, підкреслюючи гідність людини як Божого творіння, «образу й подоби» Бога, істоти розумної, вільної, обдарованої безсмертною душею. Заради цієї гідності християнство відкинуло будь-яку думку про етаназію чи вбивство. На Синоді в Ельвірі (306 р.) церква накладала екскомуніку за вбивство дітей⁹⁷, а в рішенні Арльського собо-

ру 452 р. офіційно висловила позицію, за якою самогубство вперше почало вважатися злочином. Бразьким собором 563 р. було прийнято рішення про відмову у відспівуванні самогубців, а згодом (в 693 р.) в рішенні Толедського собору вказувалося про відлучення від церкви осіб, які мали намір здійснити самогубство⁹⁸. Вчення церкви завжди нагадувало, що агонія і вмирання людини є участю в Страстях Христа та Його наслідуванням. Етаназія сприймається як зазіхання на сакральність людської природи життя. Іслам так само виступає проти етаназії, аргументуючи свою позицію тим, що суїцид чи вбивство з милосердя неприйнятні, оскільки тільки Аллах може вирішувати, кому скільки жити. Після поширення сучасних релігій (християнства, іудаїзму, ісламу) закріпилась заборона на будь-які форми етаназії. Таким чином, можемо стверджувати, що вплив релігійних догм поступово прискорював настання другого етапу розвитку етаназії, який припадає на епоху середньовіччя. В цей період існувала практика вбивства солдат, які були важко поранені на полі битви, для полегшення їх страждань. Варто зазначити, що світська та церковна влада почали працювали у тандемі щодо встановлення санкцій для тих осіб, які бажали покінчити життя самогубством.

Так, Канони Едуарда, короля Англії (XI століття) привітали самогубців до злочинів і розбійників. У Франції за законами Людовика Святого (XIII століття) самогубців не тільки піддавали посмертному суду, а й позбавляли майна. В Англії в той же час, самогубство стали розглядати як «тяжке вбивство самого себе», а будь-яку допомогу самогубцю трактували як співучасть у вбивстві⁹⁹. Однак суворість кари за вчинення самогубств, на жаль, не могла вплинути на їх кількість.

⁹⁵ Дробик Й. Етаназія: історична ретроспектива і сучасний стан. *Наукові записки УКУ Серія: Богослов'я*. 2018. Вип. 5. Ч. 11. С. 149

⁹⁶ E. J. Larson, D. W. Amundsen. A Different Death: Euthanasia and the Christian Tradition, S. 55.

⁹⁷ S. Rosik. Pokusa eutanazji a normatyw osobowej godności człowieka *Roczniki Teologiczne* 44 (1997/3), S. 28.

⁹⁸ Антоненко М.М. Етаназія як різновидність убийства в уголовном праве России. Дис на соиск. научной степени к.ю.н. Калининград 2018. С. 24

⁹⁹ Никифоров А.С. Ответственность за убийство в современном уголовном праве. М., 2000. С. 17; Бородин С.В., Малинин В.Б. Убийство – общая характеристика: монография. СПб.: МИЭП при МПА ЕврАзЭС, 2013. С. 52;

Аналізуючи питання евтаназії в середньовіччі, не можна не згадати св. Тому Аквінського (1225-1274 рр.), який у «Summa theologiae» дав моральну оцінку вбивства, самогубства й кари смерті¹⁰⁰. Він відстоював позицію, що людину не можна позбавляти життя, насамперед, із богословських причин: «У кожній людині ми повинні любити природу, створену Богом». Єдиним винятком може бути спричинення смерті загрозливим злочинцям «з огляду на спільне добро». Самогубство він відкидає з трьох причин: по-перше, «коли хтось убиває себе самого, то діє проти схильності природи, а також у супереччю любові, яку кожен повинен мати до себе»; виступ проти природи є морально негативним учинком, бо «розум визнає природний закон моральним законом»; по-друге, той, хто чинить самогубство, завдає шкоди суспільству, до якого належить; по-третє, людина, позбавляючи себе життя, приписує собі пріоритет Бога, який є Господом життя: «Лише єдиний Бог має право визначати час життя і смерті».¹⁰¹ Треба підкреслити, що, за логікою св. Томи, у світлі вказаних аргументів рівно ж неприпустимою є евтаназія. Такої позиції безкомпромісного відкинення самогубства та евтаназії не спростовував ніхто до часів Відродження¹⁰².

Третій етап розвитку евтаназії припадає на період розвитку принципу поваги до людської гідності, що сформувався завдяки таким вченим гуманістам, як Р. Декарт, Т. Мор, Е. Роттердамський, Б. Спіноза, М. Лютер, які заговорили про природне право людини на життя. В той же час М. Монтель, Ф. Бекон, А. Шопенгауер відстоювали право на смерть, стверджуючи, що воно таке ж природне право як і право на життя. Саме

Ф. Бекон у своїй праці «*Advancement of Learning*» сформулював поняття евтаназії. Він зробив ряд тверджень, зокрема: «у лікарів багато хвороб вважаються неприкають на смерть безліч хворих, проте, на щастя, значна частина з них одужує незалежно від лікарів. Саме твердження, що ці хвороби є невиліковними, як би санкціонує у байдужість, і недбалість, рятує невігластво від ганьби». Якби лікарі хотіли бути «вірними своєму обов'язку і почуттю гуманності, вони повинні були б і збільшити свої пізнання в медицині, і докласти (в той же час) всі старання для того, щоб полегшити відхід з життя тому, в кого ще не згасло дихання ...». Далі він писав: «Я абсолютно переконаний, що обов'язок лікаря полягає не тільки в тому, щоб відновлювати здоров'я, а й в тому, щоб полегшувати страждання і муки, заподіяні хворобами, і це не тільки тоді, коли таке полегшення болю як небезпечного симптому хвороби може привести до одужання, але навіть і в тому випадку, коли вже немає абсолютно ніякої надії на порятунок і можна лише зробити смерть більш легкою і спокійною, тому що ця евтаназія вже сама по собі є чималим щастям».¹⁰³

Такої ж думки притримувався і А. Шопенгауер, який стверджував, що «Єдиною гідною метою є прийнятний і безболісний кінець: кінець не від хвороб, не від вмирання, яке супроводжується агонією, а безболісна смерть, без боротьби за життя, без хрипів, без агонії... В цьому і полягає евтаназія».¹⁰⁴

З XVIII ст. на противагу релігійному вченню, за яким самогубство сприймалося як промисел диявола, з'являється наукова альтернатива, згідно з якою вважається, що причиною самогубства є психічне захворювання відповідної особи. На зміну філософським поглядам щодо питання евтаназії на поч. XIX ст. активно почали висловлюватися медики. М.Ан-

¹⁰⁰ W. Boloż. Życie w ludzkich rękach: Podstawowe zagadnienia bioetyczne. Warszawa 1997. S. 21

¹⁰¹ Фома Аквінський. Сумма теології. Частина 2.2: Вопросы 47-122 / перекл. С. И. Еремеев. Киев 2013, с. 209-210

¹⁰² Дробик Й. Евтаназія: історична ретроспектива і сучасний стан. Наукові записки УКУ. Серія: Богослов'я. 2018. Вип. 5. Ч. 11. С. 153

¹⁰³ Бекон Ф. Соч. в 2 т. Т. 2. М., 1978. С. 269.

¹⁰⁴ Schopenhauer A. Philosophy of Arthur Schopenhauer, Saunders B, Tudor Publishing Co. New York, 1949. P. 321.

тоненко¹⁰⁵ в своїй роботі згадує Х. Гуфеланда, який в 1806 р. опублікував статті, в яких засуджував медиків, що відносяться з презирством до безнадійно хворих і вмираючих людей, а також закликав колег не залишати таких пацієнтів до самого останнього моменту їх життя, щоб за потреби мати можливість полегшити їм страждання. Наступним, кого згадує науковиця, був І.Рейль – засновник сучасної психіатрії та видавець медичних журналів. Його робота, присвячена евтаназії, вийшла в світ в 1816 р. І. Рейль наполягав на тому, що полегшення моральних і фізичних страждань кожного вмираючого хворого є обов'язком лікаря. Однак він не був прихильником прискорення смерті, оскільки мав можливість бути свідком того, як безнадійно хворих людей піддавали удушенню.

Вже з XIX ст. щодо питань евтаназії періодично проводяться дебати, через що викликає активізм в Європі та Америці. Четвертий етап, на який вказує М. Антоненко, став логічним продовженням третього етапу. Він розпочався в період Нового часу з переходом в Новітній час і був обумовлений наростанням плюралізму думок щодо евтаназії і появою нової аргументації на користь її легалізації. У новий час починає набирати силу і затверджуватися ідея про те, що життя людини – це особистий вибір кожного. Відбувається не тільки звільнення мислення від тиску релігійних догм, а й формується нове уявлення про саму природу людини¹⁰⁶. Зі слів історика медицини Іезекіїля Емануеля, саме доступність анестезії відкрила сучасну еру евтаназії¹⁰⁷. 23 січня 1906 р. у США (штат Огайо та Айова) була здійснена перша спроба прийняти закон, який би дозволяв евтаназію. В 1935р. в Англії прихильники евтаназії створили першу організацію, яка відстоювала право гідної смерті (The Voluntary Euthanasia

¹⁰⁵ Антоненко М.М. Евтаназия как разновидность убийства в уголовном праве России: дисс канд. юрид. наук. Калининград, 2018. С.28

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Voluntary euthanasia URL: site:tftwiki.ru

Society)¹⁰⁸. Почали об'єднуватися і створювати організації і фонди, завданнями яких стала пропаганда евтаназії, активізація діалогу з владними структурами з метою переконання в необхідності її легалізації, а також надавалась допомога в розробці відповідного законодавства¹⁰⁹. В той же час суди в США розглядали справи важкохворих людей, які звертались за допомогою до лікарів у випадку смерті, а також «вбивства за милосердя» наприклад з боку батьків щодо своїх дітей з важкими формами інвалідності.¹¹⁰

В 1936 р. до Палати лордів у Великобританії було внесено законопроект, за яким особи від 21 р., які мали невиліковну хворобу і страждали від нестерпного болю могли вимагати добровільної евтаназії. Проте, даний законопроект не отримав схвалення. Наступні невдалі спроби були здійснені в 1969-1976 рр.¹¹¹ На сьогоднішній день в практиці англійських судів періодично з'являються рішення про відключення системи життєзабезпечення важкохворим пацієнтам.

Масовим явищем евтаназія стала в часи гітлерівської Німеччини. Спад релігійності суспільства сприяв пропаганді ідей легітимності евтаназії, згідно з якою безнадійно хворі не приносять жодної користі ні собі, ні оточуючим і тому немає сенсу в продовженні їхнього життя. Своє негативне ставлення до проблеми евтаназії висловлював Г. Честертон: «Дехто виступає на підтримку так званої евтаназії; в даний час пропонують вбивати тих, хто є тягарем для самого себе, але скоро так само почнуть робити і з тими, хто є тягарем для інших»¹¹².

¹⁰⁸ The Scottish Voluntary Euthanasia Society. URL: <http://www.euthanasia.cc/vess.html#history>

¹⁰⁹ Антоненко М.М. Евтаназия как разновидность убийства в уголовном праве России: дисс канд. юрид. наук. Калининград, 2018. С.28.

¹¹⁰ Voluntary euthanasia URL: site:tftwiki.ru

¹¹¹ Чернышева Ю.А. Причинение смерти лицу по его просьбе (эвтаназия): уголовно-правовое, уголовно-политическое, криминологическое и социальное-правовое исследование: Дисс... канд. юрид. наук. Тамбов, 2009. С. 83.

¹¹² Чхатишвили Г. Ш. Писатель и самоубийство. М., 2001. С. 36-37.

Ці слова стали пророчими – вже у 1920 році у світ виходить праця під редакцією А.Хохе та К. Біндінга з назвою «Дозвіл на знищення життя, негідного життя», де автори стверджують, що «Ідіоти не мають права на існування, їх вбивство – це праведний і корисний вчинок». А. Хохе, психіатр та фізіолог за фактом, стверджував, що деякі люди є баластом і створюють для інших не тільки неприємності, але й економічні витрати. К. Біндінг же в свою чергу вважав необхідним заснувати спеціальні комісії з умиртвіння людей, недостойних життя, на державному рівні.¹¹³

В 1935р. в Німеччині, видана праця «*Darfst oder Tod*», в якій евтаназія була не шляхом до полегшення страждань безнадійно хворого, а способом економії ресурсів держави на непрацездатних. Варто сказати, що до 1935р. умиртвіння важкохворих людей, за німецьким кримінальним законодавством відносилось до вбивства. Однак, після виходу вказаної вище праці нацистам знадобилось близько чотирьох років, щоб підготувати відповідні зміни.

Цього ж року в канцелярії Гітлера було проведено нараду за участю професорів-психіатрів, яким було доручено підготувати і провести евтаназію всіх душевнохворих осіб Німеччини. Під евтаназію підпадали особи за 4 основними критеріями:

- 1) наявність психічних розладів, які заважають в повній мірі працювати;
- 2) перебування безперервно протягом п'яти років в психіатричній лікарні;
- 3) вчинення тяжкого злочину внаслідок психічної хвороби;
- 4) особи, які не мають німецького громадянства або не належать до арійської раси.¹¹⁴

¹¹³ Binding K., Hoche A. Die freigabe der vernichtung lebensunwerten lebens: Ihr mass und ihre form. – Leipzig: F. Meiner, 1920. P. 57

¹¹⁴ Крапах М. Уничтожение психически больных в нацистской Германии в 1939 – 1945 гг. Независимый психиатрический журнал. 2006. № 3. С. 5 – 12.

В 1939 р. Гітлером був підписаний наказ про початок операції «Т-4», інші назви «Евтаназія», «Акція – смерть через милосердя», «Дезинфекція». Спочатку жертвами цієї програми були невеличково хворі діти до трьох років, а згодом віковий ценз збільшили до 17 років. В липні 1939 р. відбулася нарада Гітлера з керівником (рейхсфюрером) охорони здоров'я Л.Конті з питання поширення програми дитячої евтаназії на психічно неповноцінних дорослих. Таким чином, як зазначає Г.Романовський, смерть з милосердя перетворилася на спосіб знищення в'язнів концентраційних таборів.¹¹⁵

XX-XXI ст., в історії розвитку евтаназії варто віднести до п'ятого етапу, оскільки цей період характеризується першими спробами легалізації евтаназії на законодавчому рівні. Тому в даному дослідженні доречно коротко зазначити історію суспільної та правової легітимації евтаназії цього періоду, зокрема:

1906 р. – у США (штат Огайо) здійснено першу спробу прийняти закон, який би дозволяв евтаназію;

1935 р. – у Лондоні створено перше в світі Міжнародне товариство прихильників евтаназії;

1941 р. – Швейцарія стала першою країною, котра легалізувала «вбивство з милосердя»;

1958 р. – професор юриспруденції Оксфордського університету Гленвіль Вільямс опублікував дослідження «Святість життя та карне законодавство», в якому вперше запропонував використовувати добровільну евтаназію для певної категорії пацієнтів;

1962 р. – Японія легалізувала евтаназію, однак на практиці здійснити таке право надто важко через складність бюрократичних процедур;

1967 р. – у США складено перший «заповіт, котрий підлягає виконанню при житті заповідача» (Living Will – юридич-

¹¹⁵ Романовський Г.Б. Евтаназія: аналіз історії. *Медицинское право*. 2007. №3(19). С. 122.

ний документ, що засвідчує волю особи на здійснення евтаназії);

1968 р. – фахівці медичного факультету Гарвардського університету запропонували вважати критерієм смерті людини незворотно втрачені функції головного мозку, а не припинення серцебиття та дихання;

1973 р. – Американська лікарняна асоціація уклала Біль про права пацієнта (Patient Bill of Rights), де зазначалося, що хворий має право відмовитися від процедур, котрі підтримують його життя;

1974 р. – у журналі «The Humanist» опубліковано Маніфест евтаназії, підписаний більше 40 відомими особами, се-ред яких лауреати Нобелівської премії;

1974 р. – у США відкрито перший хоспіс;

1975 р. – у Нідерландах вперше відкрито опублікували рекомендації щодо безболісного відходу з життя;

1976 р. – у штаті Каліфорнія (США) опубліковано закон про природну смерть (Natural Death Act), яким визнається за кожним дорослим індивідом право не використовувати або переривати «терапію підтримки життя» (будь-який медичний засіб чи втручання, що використовує механічну або штучну апаратуру для підтримки чи заміни природної життєвої функції і у випадку застосування може привести лише до відтермінування смерті) за екстремальних життєвих обставин;

1976 р. – відбувся Перший Міжнародний конгрес організації, що виступали за легалізацію евтаназії;

1978 р. – перша у світі постановка вистави (Лондон, Нью-Йорк), темою якої стало право людини на смерть;

1980 р. – Папа Римський Іоанн Павло II опублікував Декларацію про «Евтаназію». Католикам заборонялося «вбивство з милосердя», але дозволялося використовувати будь-які засоби для боротьби з болем та відмовлятися від застосування екстраординарних заходів для підтримки життя;

1987 р. – прийнято Декларацію про евтаназію на 39-й Всесвітній медичній асамблеї, що відбулася в Мадриді (Іспанія). В цій Декларації, зокрема, зазначається, що евтаназія як акт навмисного позбавлення життя пацієнта, навіть на прохання хворого чи на підставі звернення з подібним прохання його близьких, є неетичною. Але це не заважає необхідності поважливого ставлення лікаря до бажання хворого не чинити перешкод природному ходу процесу вмирання в термінальній фазі захворювання;

1990 р. – початок діяльності всесвітньо відомого сьогодні лікаря Джека Кеворкяна («Доктор Смерть»), що допоміг піти з життя жінці, яка страждала на хворобу Альцгеймера. В цьому ж році Конгрес США прийняв закон, що дозволяв пацієнтам відмовлятися від процедур, необхідних для підтримання їхнього життя;

1996 р. – на території австралійського штату Північна Територія прийнято закон «Права заключного третього акту» (Rights of the Terminally Ill Act), який став першим у світі законодавчим актом, що схвалив евтаназію, розглядаючи її за певних умов як громадянське право. Внаслідок бурхливих дебатів з цього приводу по всій країні у 1977 р. Верхня палата Федерального Парламенту відмінила цей закон;

1997 р. – у Колумбії Конституційний Суд країни дозволив евтаназію, однак відповідний закон не був ратифікований парламентом, тому евтаназія в цій країні вважається злочином;

Від 1998 р. у штаті Орегон (США) діє закон, що дозволяє активну евтаназію;

1999 р. – у США засуджено до 25-ти років ув'язнення лікаря Дж. Кеворкяна за здійснення смертельної ін'єкції хворому, що було кваліфіковане як вбивство;

2001 – в Нідерландах прийнято закон «Про припинення життя на прохання та асистоване самогубство»;

2002 р. – Бельгія законодавчо закріпила право на евтаназію;

2003 р. – у Люксембурзі парламент країни більшістю в один голос заборонив легалізацію еutanазії;

2003 р. – у Новій Зеландії парламент країни більшістю в три голоси відхилив проєкт закону про легалізацію еutanазії;

2003 р. – німецька палата парламенту Швейцарії більшістю голосів відхилила пропозицію стосовно легалізації еutanазії. Формально еutanазія в Швейцарії заборонена, але фактично дозволена, бо законодавство передбачає, що допомога при здійсненні самогубства не суперечить закону. За ст. 115 Кримінального кодексу Швейцарської Конфедерації, надання допомоги в акті самогубства, якщо це не переслідує особистих корисних цілей, не заборонено. Швейцарія – єдина країна у світі, де еutanазія не заборонена для іноземців, що стимулює розвиток «смертельного туризму» до країни для безнадійно хворих;

2004 р. – Французький парламент ухвалив закон щодо пасивної еutanазії;

2009 р. – у Люксембурзі легалізовано еutanазію;

2010 р. – у Швейцарії законодавчо дозволено активну еutanазію¹²⁰;

2015 р. – право на смерть легалізувала Німеччина¹²¹;

2016 р. – парламент Канади прийняв федеральне законодавство, за яким дозволяється канадським громадянам звертатися до медичних працівників по допомогу в смерті;

2017 р. – Конституційний суд Італії визнав, що еutanазія в окремих випадках не є злочином. Закон про припинення життя дозволяє пацієнтам відмовитися від лікування, в тому числі відключити апарат, який штучно підтримує життя¹²²;

2017 р. – у Австралії (штат Вікторія) прийнято закон про добровільну допомогу¹²³;

2020 р. – у Новій Зеландії схвалена добровільна еutanазія. Закон набуде чинності 6 листопада 2021 року. Після цього лікарі буде дозволено вводити наркотик, смертельний для дорослої людини, яка має жити максимум шість місяців і є жертвою нестерпної невилковної хвороби, якщо пацієнт свідомо і добровільно просить про це¹²⁴;

2021 р. – в Іспанії приймають закон, який дозволяє еutanазію¹²⁵;

2021 р. – уряд Чилі схвалив закон, що дозволив еutanазію¹²⁶;

2021 р. – парламент Канади приймає законопроект C-7 про внесення поправок до Кримінального кодексу (медична допомога при смерті)¹²⁷.

Таким чином, можемо зробити висновок, що історія розвитку еutanазії простягається від стародавніх часів до сьогодення і налічує в собі п'ять основних етапів. Еutanазія, яка на сьогоднішній день розглядається через призму соціальних прав людини або ж через призму прав пацієнтів в стародавні часи, охоплювалась терміном самогубства, яке застосовувалося в Спарті, Стародавній Греції, допускалося в Стародавньому Римі, але засуджувалося в епоху Середньовіччя.

¹²⁰ It's been two years since Victoria introduced assisted dying laws, so how well are they working? URL: www.abc.net.au/news/2021-05-07/voluntary-euthanasia-laws-how-well-are-they-working/100117058

¹²¹ El mapa de la eutanasia en el mundo: legal en siete países. URL: <https://www.rtve.es/noticias/20210318/espana-podria-convertirse-cuarto-pais-europeo-legalizar-eutanasia/2000490.shtml>

¹²² Іспанський парламент легалізував еutanазію. URL: <https://www.dw.com/uk/spanskiy-parlament-lehalizuvav-aktivnu-eutanaziyu/a-56922398>

¹²³ У Чилі схвалили законопроект, що дозволяє еutanазію. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chili-odobrili-zakonoproekt-razreshayushchiy-1618968469.html>

¹²⁴ Medical assistance in dying URL: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/medical-assistance-dying.html>

¹²⁵ Картина історії суспільної та правової легітимації еutanазії. URL: https://pidrukaiki.com/12111201/etika_ta_estetika/karotka_istoriya_suspijnoyi_pravnoyi_legitimatsiyi_eutanaziyi

¹²⁶ Конституційний суд Німеччини дозволив еutanазію URL: <https://www.dw.com/uk/konstitutsiyniy-sud-nimetschiny-dozvoliv-eutanaziyu/a-52540808>

¹²⁷ A che punto siamo con l'eutanasia, si va verso il referendum: "Ma serve una legge" URL: <https://www.corriere.it/politica/eutanasia-legge-suicidio-italia.html>

Медики, філософи та релігійні діячі у всі часи не залишались осторонь цієї проблеми, і якщо вчені-філософи керувались станом атараксії щодо цього питання, то медицина й релігія пропагували певні ідеї філантропії, які полягали в любові та милосерді до хворих.

На зламі XIX – XX ст. поняття *евтаназія* вже розглядається в тій семантиці, яка дійшла до нас сьогодні (тобто ґрунтується на засадах лікарської етики та фундаментальних принципах людської гідності). На сьогоднішній день немає одностайної думки між вченими та суспільством загалом щодо даного питання. Евтаназія, яка, з одного боку, продовжує бути предметом дискусії, з іншого – впроваджується в життя, в медичну практику та законодавчі акти. З аналізу історичних періодів стає зрозумілим, що практика застосування евтаназії завжди випереджала теорію, не залишаючи часу на довгі обговорення та законодавчі закріплення.

2.2. Морально-етичні та біомедичні аспекти евтаназії¹²⁴

Термін «евтаназія» походить з грецької мови та в дослідному перекладі означає «хороша смерть». В сучасній науковій доктрині означену дефініцію прийнято розглядати як завершення життя особи, яке вчиняється з метою полегшення страждань людини, зазвичай у випадку невиліковної чи тривалої хвороби. Тому, якщо в стародавньому розумінні синонімічною до евтаназії була фраза «смерть з честю», то в умовах сьогодення більш влучною буде «милосердна смерть».¹²⁵

¹²⁴ Гербут Вікторія Сергіївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

¹²⁵ Bartels L, Otlowski M. A right to die? Euthanasia and the law in Australia. J Law Med. 2010 Feb;17(4):532-555

Проблематика права на благородну є питанням етики та моралі. Посилаючись на дилему моральності з правомірністю важливості питання чи може морально не діяння бути протизаконним, а дія в межах рамок – аморальною? Якщо за точку відліку, що право являється лише мінімумом моралі, то умозаклучити, що мораль як цінність не може бути рівною сокому рівні, ніж закон. Однак, з іншого боку, право є основоположним принципом держави, а не суспільства та успішного забезпечення життя. Описана дилема, як ніяка інша, вписується в смерть та евтаназію, контрарверсійність якої роки видно неозброєним оком.

Як прихильники, так і опоненти життя оперують об'єктивними та логічними аргументами. Однією з найулюбленіших тем для дискусії є співставлення між собою якості життя та смерті.

Термін «якість життя» стосується якості життя в умовах існування людини. Так, наприклад, якщо життя неможливо порівнювати з смертю, то скоріше, навпаки – їх можна порівнювати за ступенем відповідності до цінностей.¹²⁶

В той же час інші автори пропонують розглядати «якість життя» та «якість життя» як синоніми поняття. До прикладу, якщо традиційна етика пропагує свідомість, то сучасність диктує видимий рух до смерті – етики якості життя. Остання пропонує сформувати процес життя з метою досягнення якості, як благополуччя, автономності, якості життя.

¹²⁶ Diego Gracia. Ethical case deliberation in the intensive care unit. J Law Med Ethics. 2008;36(2):277-287. Care and Philosophy volume 6, pages 227-237.

Медики, філософи та релігійні діячі у всі часи не залишались осторонь цієї проблеми, і якщо вчені-філософи керувались станом атараксії щодо цього питання, то медицина й релігія пропaгували певні ідеї філантропії, які полягали в любові та милосерді до хворих.

На зламі XIX – XX ст. поняття *еutanазія* вже розглядається в тій семантиці, яка дійшла до нас сьогодні (тобто ґрунтується на засадах лікарської етики та фундаментальних принципах людської гідності). На сьогоднішній день немає одностайної думки між вченими та суспільством загалом щодо даного питання. Етаназія, яка, з одного боку, продовжує бути предметом дискусії, з іншого – впроваджується в життя, в медичну практику та законодавчі акти. З аналізу історичних періодів стає зрозумілим, що практика застосування етаназії завжди випереджала теорію, не залишаючи часу на довгі обговорення та законодавчі закріплення.

2.2. Морально-етичні та біомедичні аспекти етаназії¹²⁴

Термін «*еutanазія*» походить з грецької мови та в дослівному перекладі означає «хороша смерть». В сучасній науковій доктрині означену дефініцію прийнято розглядати як завершення життя особи, яке вчиняється з метою полегшення страждань людини, зазвичай у випадку невиліковної чи тривалої хвороби. Тому, якщо в стародавньому розумінні синонімічною до етаназії була фраза «смерть з честю», то в умовах сьогодення більш влучною буде «милосердна смерть».¹²⁵

¹²⁴ Гербут Вікторія Сергіївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

¹²⁵ Bartels L, Otłowski M. A right to die? Euthanasia and the law in Australia. J Law Med. 2010 Feb;17(4):532-555

Проблематика права на благородну смерть, безумовно, є питанням етики та моралі. Посилаючись на загальновідому дилему моральності з правомірністю, варто відзначити важливість питання чи може морально та етично правильно діяння бути протизаконним, а дія в межах нормативних рамок – аморальною? Якщо за точку відліку брати позицію, що право являється лише мінімумом моральності, то можна уможалювати, що мораль як цінність перебуває на більш високому рівні, ніж закон. Однак, з іншого боку, верховенство права є основоположним принципом демократії, громадянського суспільства та успішного забезпечення прав людини. Описана дилема, як ніяка інша, вписується в тематику права на смерть та етаназії, контрарверсійність якої вже десятки років видно неозброєним оком.

Як прихильники, так і опоненти права на закінчення життя оперують об'єктивними та логічними аргументами. Однією з найулюбленіших тем для дискусій серед вчених є співставлення між собою якості життя та святості життя.

Термін «якість життя» стосується тимчасових та безмежних умов існування людини. Так, на думку Грасії, концепцію якості життя неможливо порівнювати зі святістю життя людини. Скоріше, навпаки – їх можливо лише співставити, як частину та ціле відповідно.¹²⁶

В той же час інші автори продовжують вбачати в концепціях «святості життя» та «якості життя» протилежні та непересічні поняття. До прикладу, Мауріціо Морі стверджує, що традиційна етика пропaгує святість життя людини, однак сучасність диктує видимий рух в напрямку новітньої етики – етики якості життя. Остання передбачає можливість трансформувати процес життя з метою підвищення рівня такої якості, як благополуччя, автономія, свобода індивідуаль-

¹²⁶ Diego Gracia. Ethical case deliberation and decision making. *Medicine, Health Care and Philosophy* volume 6, pages 227–233 (2003)